

necessity for research of its etymology, that can substantially facilitate the analysis of gainings of this concept during 1985-1991 and in modern historiography.

Key words: historiography, perestroika, glasnost, etymology

УДК 394 (477)

О.А. Коляструк

**ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ І
ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ**

У статті йдеться про стан розвитку історії повсякденності в сучасній українській історіографії.

Ключові слова: історія повсякденності, сучасна українська історіографія.

Антропологічно зорієнтована історіографія, яка ставить у центр історичного аналізу людину, її світобачення й поведінку, є одним з провідних напрямів сучасного історичного знання [1]. Історія повсякденності в західній історіографії, започаткована як самостійний напрям історичних студій у першій третині ХХ ст., набула остаточного оформлення й визнання у Франції, Німеччині, Італії, Великій Британії, США в останній третині минулого століття. У пострадянських країнах (Росії, Беларусі) вона про себе заявила у 1990-і рр. У сучасній вітчизняній історіографії потужно зростає інтерес до людинознавчих студій. Ознакою нашого часу є те, що проблема «людини в історії» все чіткіше окреслюється в теоретичному та історіографічному аспектах [2].

Метою даної розвідки є проаналізувати сучасний стан історії повсякденності в українській історіографії, її здобутки і проблеми, шляхи і перспективи розвитку.

Передусім підкреслимо, що повсякденне життя суспільства не є новітнім об'єктом вивчення. У традиційній історіографії ХІХ – початку ХХ ст., що складалась як один з виявів національної ідентифікації в умовах імперської реальності – і російської, і австрійської, – було опрацьовано величезний пласт етнографічних, фольклорних і краєзнавчих матеріалів, серед них чільне місце складала відомості про народний побут, звичаї, календарно-обрядові традиції, щоденні практики українського суспільства, переважно селянства. М.І. Костомарову, В.Б. Антоновичу, Д.І. Яворницькому, Д.І. Багалію, М.Ф. Сумцову закидали ідеалізацію патріархальщини, захоплення фактографізмом. За поглиблений інтерес до «деталей життя» їх почасті звинувачували в побутописанні, «дрібній тематиці», «хуторянщині». Як зазначає С.І. Дровозюк, і при огляді здобутків академічної науки 20-х рр. ХХ ст. також натрапляємо на поняття «жива людина» у руслі конфлікту між істориками-марксистами і школою М. Грушевського [3]. Ця людинознавча тенденція була знівельована на рубежі 1920–30-х рр. класовим підходом радянською марксистсько-ленінською методологією.

У перше десятиліття після здобуття незалежності необхідність написання нової історії України крізь національно-державницьку призму відсунула проблематику повсякдення на другий план. Спочатку вона не знайшла спеціальної розробки, хоча подолання формаційно-класового підходу і побороення табуйованих тем у результаті все ж дали низку робіт з аспектами повсякденності. Г.М. Васильчук зауважує, що у більшості праць «перебудованої» і пострадянської доби, присвячених аналізу політичного розвитку радянського суспільства, переважаючими теоретичними концепціями були теорія тоталітаризму та теорія модернізації [4, с.186]. В Україні, як і в пострадянській Росії, перші студії з повсякденності зросли з теренів заборонених проблем радянської офіційної історії, передусім йшлося про репресії, соціальні наслідки «воєнного комунізму», післявоєнної розрухи і голоду початку 20-х рр., а також соціалістичної модернізації у промисловості, сільському господарстві, культурній сфері, в тому числі й про Голодомор 1932–33 рр.; звертали увагу на так звані тіньові сторони радянського суспільства: асоціальні і аномальні явища, девіантну поведінку, неподолану релігійність тощо.

На становленні проблематики повсякденності відчутно спричинилась потужна хвиля народознавчих і етнологічних студій перших років незалежності, що здійснювалася крізь призму національної ідентифікації. Невипадково один з методів історії повсякденності відносять до етнометодології.

Не менш помітну роль в актуалізації проблематики повсякдення відіграли краєзнавці. Окремі з них спочатку поодинокі на рівні пробних студій місцевого, історико-краєзнавчого рівня писали про реальне становище людей у минулі часи, про їх думки, настрої, сподівання і наміри [5]. Поруч з використанням архівних відомостей, краєзнавці стали звертатись до неофіційних документів. Уперше були активно запитувані дослідниками листи, щоденники, записки, нотатки звичайних людей. Краєзнавці започаткували практику записів «усної історії» [6]. З їхніх аматорських студій по-новому (з правом звучання) з пилу давнини постав неофіційний сільський пісенний і говірковий фольклор та міський анекдот. Краєзнавці «населити» історію конкретними людьми з їх неповторними, унікальними життєписами, втім, типовими для народу долями.

Реалії повсякденного життя знайшли відображення і в оновленій вітчизняній біографістиці, яку також активно реанімували з часів здобуття незалежності з огляду на потребу відновлення пантеону своїх героїв [7]. Істотно виразними є елементи повсякденнописання у портретистиці реабілітованих історією.

Не можна не відзначити й журналістського внеску, особливо відчутного на рівні місцевої преси.

Ще одним важливим спонукальним чинником зацікавленням повсякденністю був перегляд Міністерством освіти і науки України навчальних програм з історії та їх корегування у бік людинознавчої концепції та орієнтування на світові навчальні стандарти.

На становленні історії повсякденності в українській історичній науці, поза сумнівом, позначились виклики зарубіжної історіографії і методології науки. Йдеться не тільки про переклади європейських і американських новітніх видань з культурно-історичної антропології, а й про безпосередній вплив російської історіографії, що раніше зацікавилась ментальними характеристиками історії та її буденними сюжетами.

Отже, можна стверджувати, що на початку XXI ст. в руслі соціальної історії та культурної антропології на підставі оновлення дослідницьких пріоритетів традиційної вітчизняної історіографії, засвоєння зарубіжного досвіду «нової історичної науки», внаслідок міждисциплінарних контактів і запозичень із суспільно-гуманітарних дисциплін у сучасній українській історіографії оформилась історія повсякденності як напрям досліджень, що вивчає певний зріз взаємодії соціального простору й часу, сферу людської життєдіяльності, в процесі якої здійснюється безпосереднє й опосередковане (через предмети культури) спілкування людей [8, с.105]. Це засвідчують спеціальні конференції з проблематики повсякдення [9–11], низка конкретно-історичних досліджень, теоретико-методологічних [12–16], оглядово-історіографічних [17–19], джерелознавчих [20–23] праць.

Історія повсякденності знайшла своїх прихильників серед академічної, професорсько-викладацької, учительської громадськості, а також серед краєзнавців і журналістів. Водночас ще остаточно не подоланий в окремих колах традиційних істориків скептицизм стосовно самодостатності історії повсякденності та її інституційної окремішності, все ще присутня деяка упередженість стосовно неї і звинувачення її в необ'єктивності й релятивізмі, до кінця не подолана певна опірність методиці та інструментарію історії повсякденності, тривають дискусії навколо її джерел і науково-документального забезпечення.

На нинішньому етапі цілком очевидно, що історія повсякденності належить до інтегративних напрямів досліджень. Вона спирається як на суто історичні методи і принципи дослідження, так і на міждисциплінарні запозичення. Це зумовлене, по-перше, об'єктивним універсалізмом сфери повсякдення, і, по-друге, загальнонауковим зацікавленням дослідників феноменом повсякденності, про що свідчать численні публікації й напрацювання спеціалістів різних суспільно-гуманітарних галузей: істориків, філософів, культурологів, соціологів, мистецтвознавців, літературознавців, мовознавців, журналістів тощо.

Сучасними українськими дослідниками зібраний значний фактографічний матеріал з історії щоденності, що відбилось у низці спеціальних наукових публікацій, переважно формату статей чи повідомлень. Відсоток авторських і колективних монографічних досліджень поки що дуже незначний, серед авторів назвемо М.Борисенка, О.Вільшанську, Т.Вронську, В.Молчанова та ін. В Інституті історії України НАН України започаткована серія колективних монографій «З історії повсякденного життя в Україні», щойно вийшли перші дві праці відділів під керівництвом С.В.Кульчицького та В.М.Даниленка [24, 25].

Серед численних публікацій визначимо пріоритети як у хронологічному, так і тематичному плані. Передусім у загальному контексті історії України переважають публікації з

радянського повсякдення, зокрема періоду непу, війни, повоєнного періоду. На розсуд В.Головка, «саме перехідні стани дають можливість одночасно поєднати і події, і статичні аспекти минулого, точніше, подією тут стає часткове зрушення в сталих, буденних соціальних структурах під тиском революційних, модернізаційних і т.д. процесів» [24, с.62].

Щодо розроблених аспектів у загальній проблематиці повсякдення домінують питання матеріально-побутового забезпечення і умов життєдіяльності [26], житлово-комунальна сфера [27–28], відпочинок і дозвілля [29], сімейно-шлюбні аспекти [30], гендерні проблеми соціалізації [31–32].

Наступною ознакою зростаючого інтересу до проблематики повсякденності є збільшення питомої ваги її тематики серед інших історичних проблем на сторінках академічних видань. Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія» розпочав серію документальних публікацій з повсякдення.

Одним з потужних осередків історії, соціології, філософії та культури повсякдення є Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, де повсякденність вивчається як теоретична проблема і практична реалія минулого і сучасності, серед авторів назвемо О.В. Потільчака, О.А. Прохоренко, В.А.Стоян, В.Г. Шарпатога та ін.

В Україні, крім столичного, можна назвати вже кілька регіональних осередків дослідження повсякденності: Харків, Донецьк, Луганськ, Переяслав-Хмельницький, Бердянськ та ін.

У Харкові проведено низку спеціальних конференцій з повсякдення, розпочато збирання «Народного архіву», а також у видавництві «Раритети України» започаткований проект «Історії «Про наше» як серія нарративних і візуальних видань про повсякденне життя, а також серія документальних публікацій (спогадів, листів, щоденників) за програмою «Структури повсякденності».

Міцний осередок із дослідження проблем історичної антропології, зокрема історії повсякденності, склався в Донецькому національному університеті, де під проводом досвідчених науковців З.Г. Лихолобової та О.В. Стяжкіної дослідженням зазначених проблем займаються молоді історики: О.Б. Пенькова, М.С. Герасимова, М.О. Соловей, А.В. Мовчан, С.Л. Андросова та інші. Серед серйозних і оригінальних дослідників радянського повсякдення на особливу увагу заслуговує Н.Т.Гогохія з Луганська. Дидактичні проблеми історії повсякденності розробляються колективом кафедри всесвітньої історії Бердянського педагогічного університету під керівництвом професора К.О.Баханова.

Отже, можна стверджувати, що історія повсякденності на сучасний момент визнана як необхідний напрям історичних досліджень і набула загальної легітимації в вітчизняній історіографії. Поки що вона знаходиться на стадії становлення, тому їй притаманні деяка інституційна невизначеність, елементи наслідування методик та інструментарію інших національних історіографічних течій повсякденної історії. Інерційні процеси зумовили «обережне» ставлення до нетрадиційних джерел, в тому числі й особового походження, а також візуальних та усних, що конче необхідні для історика повсякденності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Зашкільняк Л.Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна українська історична наука //Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів,2004.– С.24-57.
2. Балебрех А.Г.Сучасна людина в контексті історичного минулого: гуманітарний аспект //Грані. – 2000.– №3 (11).– С.17-20.
3. Дровозюк С.І. Проблема «живої» людини в українській історичній думці ХХ-ХХІ ст. //www.nbuv.gov.ua/portal/Soc...12/.../problema%20juvoi%20ludunu.pdf.
4. Васильчук Г.М. Радянська Україна 20-30-х рр. ХХ ст.: сучасний історіографічний дискурс. – Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2008. – 314 с.
5. Бондаренко Г.В.Проблема людини в історичному краєзнавстві //V Всеукр. конф. «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України» (жовтень 1991 р.): Тези доповідей та повідомлень. – Кам'янець-Подільський,1991.– С.23-24.
6. Щеглова Т.К. Устная история и краеведческая работа // Преподавание истории в школе. – 1998. – №5.– С.60-63.
7. Чишко В.С.Біографічна традиція та наукова біографія в історії та сучасності України. – К., 1996.

8. Історіографічний словник: навч. посіб. для студентів істор. факультетів університетів / С.І. Посохов, С.М. Куделко, Ю.Я. Зайцева та ін; за ред. С.І. Посохова. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. – 320 с.
9. Епоха. Культури. Люди (История повседневности и культурная история Германии и Советского Союза. 1920-1950-е годы)// Матер. междунар. науч. конф. (Харьков, сентябрь 2003 г.): Сб. докладов – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. – 364 с.
10. Історія повсякденності: теорія та практика : матер. Всеукр. наук. конф., м. Переяслав-Хмельницький, 14-15 трав.2010 р. / [упоряд.: О.М.Лукашевич, Т.Ю.Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 246 с.
11. Людина в структурах повсякдення в історії України: матер. Всеукр. наук. конф., м. Луганськ, 2009
12. Васильчук Г.М. Вивчення «радянської повсякденності» 20-30-х років сучасними російськими істориками: проблеми теорії та методології дослідження // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Зб. ст. – Вип.11. – К.: ПУ НАНУ, 2007. – С.102-111.
13. Гогохія Н.Т. Якісні методи дослідження у вивченні радянської повсякденності 1920-30-х рр.// Вісник ЛНПУ. - 2007. - №23. – С.109-114.
14. Головка В. «Риба та м'ясо» історії повсякденності: теоретичні засади напрому // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наук. пр. – Вип.17. – К.: ПУ НАНУ, 2007. – 494 с. – С.87-101.
15. Удод О.А. Методологічні проблеми історії повсякденності // Матеріали V Міжнародного конгресу українців / 26-30 серпня 2002 р., м. Чернівці. – Історія. – Ч.2. – Чернівці: «Рута», 2004. – 639 с. – С.381-385.
16. Коляструк О.А. Предмет історії повсякденності: проблема постановки й окресленості в сучасній гуманітаристиці // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Зб. наук. праць. Серія: Історія. – Вип. 15. – Вінниця, 2009. – С.170-173.
17. Її ж. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці // Український історичний журнал. – 2007. – №1. – С.174-184.
18. її ж. Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Зб. ст. – Вип.17. – К.: ПУ НАНУ, 2009. – С.340-348.
19. Куновська О. Quo vadis «Історія повсякдення»? // Історіографічні дослідження в Україні. – К. : НАН України. Ін-т історії України, 2008. – Вип.18. – 488 с. – С.21-30.
20. Герасимова М. с. Джерела з історії радянської повсякденності // Історичні і політологічні дослідження / Голов. ред. П. В. Добров. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2007. – № 1/2 (31/32). – с. 293 – 298.
21. Стяжкіна О.В. «Живі голоси історії» в методології історико-антропологічного аналізу // Нові сторінки історії Донбасу: Зб. ст. Кн. 12 / Голов. ред. З. Г. Лихолобова. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – с. 250 – 261.
22. Коляструк О.А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності // Український історичний журнал. – 2008. – №3. – С.145-154.
23. її ж. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Зб. ст. – Вип. 14. – К.: ПУ НАНУ, 2007. – С.212-218.
24. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу: Кол. монографія / відп. ред. С.В.Кульчицький. – В 2-х ч. – К.: ПУ НАНУ, 2009-2010.
25. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.) : Кол. монографія / відп. ред. В.М.Даниленко. – В 3-х ч. – К.: ПУ НАНУ, 2010.
26. Прилуцький В. Побут студентів в 1920-х рр.// Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий зб. наук. пр. – К., 2006. – Вип.15. – С.85-107.
27. Лукашевич О. Житло як один з основних критеріїв якості повсякденного життя селянина 20-х років ХХ ст. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий зб. наук. пр. – Вип.12. – К., 2004. – С.257-276.
28. Заболотна Т.В. Житлова проблема в окупованому Києві // УІЖ. – 2006. – №3. – С.158-173;
29. Мічуда В.В. Побут і дозвілля сільського населення України в повоєнний період (1945-1953 рр.) : автореф. дис. ... к.і.н. 07.00.01 – історія України / Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 20 с.
30. Мелешко Л. А. Історія сім'ї в контексті повсякдення Донбасу (1990-ті – початок 2000-х рр.) : автореф. дис. ... к.і.н. 07.00.01 – історія України / Донецький національний університет. – Донецьк, 2008. – 20 с.
31. Гогохія Н.Т. «Жінка-стахановка»: новий образ у радянських засобах масової інформації другої половини 30-х рр.// Вісник ЛДПУ імені Тараса Шевченка. – 2005.- №8(88). – С.35-45.
32. Кривуля О.О.Зміна соціальної ролі жінок Радянської України на початковому етапі їх входження до «чоловічого світу» (початок 20-х рр. ХХ ст.) // Історичні записки: Збірник наукових праць. Вип. 17 (спеціальний). – С. 30-37.

.....
Коляструк О.А. ИСТОРИЯ ПОВСЕДНЕВНОСТИ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕНИЯ И ЛЕГИТИМИЗАЦИИ

В статье речь идет о развитии истории повседневности в современной украинской историографии.

Ключевые слова: история повседневности, современная украинская историография.

Kolyastruk O.A. HISTORY OF EVERYDAY LIFE IN UKRAINE: PROBLEM OF FORMIRATION AND LEGIMITIZATION

The article is dedicated to showing the status of the daily life in the contemporary Ukrainian historiography.

Key words: history of everyday life, contemporary Ukrainian historiography

УДК 394 (477)

М.Ю. Зінчук

ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті йдеться про початки звернення філософів, істориків та соціологів до проблематики повсякденності. Окреслено особливості підходів до даної тематики провідних науковців ХХ ст.: Е. Гуссерля, А. Шюца, Н. Еліаса. Охарактеризовано сферу акцентування Франкфуртської школи на історії щоденності та особливостях мікроісторичного її трактування. Для сучасної гуманітарної науки дослідження повсякденності має величезне методологічне та практичне значення.

Ключові слова: повсякденність, історія повсякденності, «життєвий світ», фігурація, Франкфуртська школа, соціальне конструювання, мікроісторія, соціальна ідентичність.

Історія повсякденності до середини ХХ ст. практично не була актуальною темою історичних пошуків. Лише порівняно нещодавно вона стала об'єктом уваги вчених-гуманітаріїв. Це зовсім нова галузь історичного знання, яка реконструює сферу щоденності крізь призму загальноісторичних, культурних, соціальних, політологічних, конфесійних дефініцій. Центром уваги історії повсякденності є дослідження звичного, повторюваного, побутового, такого, що уявляється «нормальним» у контексті існування певного суспільства в конкретний проміжок часу [13]. Обмеження поняття «повсякденність» часовими та просторовими рамками зумовлене різною специфікою побутового життя, що дає право дослідникам виокремлювати, наприклад, повсякденність військової доби. Крім того, дослідники повсякденності в структуру даного визначення також включають поведінкові реакції особистості на певні події.

Дослідження щоденності є актуальним для всіх гуманітарних наук, адже вона є первинною, базисною сферою для кожної окремої особистості і для соціуму в цілому. Вивчення сутності, структури, особливостей повсякденності дає можливість зрозуміти мотиви поведінки людей, їх прагнення, а також корінні причини утворення різних суспільних інститутів.

Європейська наука на сьогодні має значні напрацювання в історії щоденності. Свої праці даній сфері наукового пізнання присвячували Ф. Бродель [2], Б. Вальденфельс [3], М. Кром [7], А. Шюц [14;15;16]. Ці праці, як правило, присвячені окремому аспекту повсякденності і мають вузькотематичний характер. Також значний пласт інформації з історії повсякденності міститься в доробках вчених-соціологів [1; 5; 11; 12]. Праці з історіографії даної проблематики [13] почали з'являтися лише в останні декілька років. Тому закономірно, що вони мають фрагментарний та поверховий характер. Це зумовлює необхідність дослідження напрацювань вітчизняних та зарубіжних дослідників з даної проблематики, систематизації та аналізу їх доробків.

Своїм виокремленням у самостійну галузь історія повсякденності зобов'язана антропологічному повороту кінця 60-х рр. ХХ ст. Проте передумови для самостійного існування історії щоденності виникли задовго до ХХ ст. Ще античні мислителі, розуміючи цінність повсякденного, звертались до категорій практичного досвіду. Платон, Аристотель, Епікур були «батьками» категорії «загального здорового глузду», яку потім сформулював Томас Рід та яку згодом утвердили прагматики ХІХ ст.